

Nowa Huta-miasto w mieście

2012-05-14

W latach 50. XX wieku na dawnych terenach rolniczych położonych na wschód od Krakowa powstało nowe miasto. Stało się to w wyniku złożonej Polsce przez Józefa Stalina „propozycji” zbudowania wielkiego kombinatu metalurgicznego.

Rozpatrywane były różne lokalizacje, ale ostatecznie na początku 1949 roku zapadła decyzja, że największy w kraju zakład wraz z modelowym socjalistycznym miastem powstanie w okolicach kopca Wandy (kurhanu legendarnej księżniczki) w podkrakowskiej Mogile. Ludność okolicznych wsi położonych na żyznych ziemiach na rzeką Dłubnią od wieków trudniła się rolnictwem, a ślady osadnictwa na tych terenach sięgają kilku tysięcy lat p.n.e. We wczesnym średniowieczu w Mogile osiedlili się cystersi, zakładając tu klasztor, który wkrótce stał się jednym z najbardziej popularnych sanktuariów na ziemiach polskich. Przez długie lata była to jedyna świątynia na terenie ateistycznej – w założeniu komunistycznych władz – Nowej Huty.

Budowa kombinatu wpisywała się w ideę tzw. planu sześćoletniego (1950-1955), który zakładał, że warunkiem „budowy podstaw socjalizmu” jest przede wszystkim gwałtowne uprzemysłowienie kraju. Rozwijano więc hutnictwo i przemysł maszynowy, które z kolei umożliwiały rozwój przemysłu zbrojeniowego, niezbędnego w przypadku wybuchu wojny. Centrum Nowej Huty, zbudowane według koncepcji głównego projektanta Tadeusza Ptaszyckiego, łączy najważniejsze cechy miasta idealnego i miasta-ogrodu. To socrealistyczne wcielenie, popularnego zwłaszcza w okresie Odrodzenia, utopijnego marzenia o mieście łączącym symetrię i piękno z funkcjonalnością. Plac Centralny, pobliskie osiedla, budynki centrum administracyjnego kombinatu, a także obiekty kulturalne nawiązują swoją architekturą i urbanistyką do renesansu, baroku, klasycyzmu, a także modernizmu.

Dziś na osiedlach położonych na terenie Nowej Huty, już w 1951 roku włączonej do Krakowa, mieszka ponad 200 tysięcy osób. Wkroczyło nowe pokolenie, niezwiązane już z kombinatem, które z zaciekawieniem odkrywa historię tego miejsca. „Stara” Nowa Huta, w 2004 roku wpisana do rejestru zabytków Krakowa jako reprezentatywny przykład urbanistyki socrealizmu w Polsce, wzbudza wielkie zainteresowanie tak architektów zafascynowanych zrealizowaną ideą miasta idealnego, jak i turystów, których przyciągają liczne obecne tu pamiątki niedawnej historii. W 2010 roku Nowa Huta doczekała się nawet własnej encyklopedii internetowej NHpedia.pl, współtworzonej przez historyków i mieszkańców. (Dorota Dziunikowska, *Karnet*)

Mogiła

Nazwa miejscowości wiąże się z Wandą, córką legendarnego władcy Krakowa – Kraka, która nie chcąc poślubić Niemca – Rytygiera, miała utopić się w Wiśle, a jej ciało rzeka wyrzuciła na brzeg właśnie w tej okolicy. Chcąc uczcić bohaterstwo księżniczki, naród usypał jej wysoki kurhan. W 1890 roku postawiono na nim pomnik zaprojektowany przez Jana Matejkę.

Kopiec Wandy jest jednym z najstarszych wciąż widocznych dowodów na obecność człowieka w tej okolicy. Powstał prawdopodobnie w VII lub VIII wieku. Istnieje też hipoteza datująca go, podobnie jak kopiec Krakusa, na czasy Celtów, czyli I wiek n.e., jednak pierwsza pisemna

wzmianka o kopcu pochodzi z XIII wieku. Był wtedy zwany Mogiłą i stąd też nazwa wioski, która leżała u jego podnóża. W 1222 roku biskup krakowski Iwo Odrowąż podarował wieś cystersom oraz ufundował kościół. Mogiński kościół Najświętszej Marii Panny i św. Wacława oraz towarzyszący mu zespół klasztorny są jednymi z najcenniejszych zabytków sakralnych Małopolski, a zarazem popularnym od wieków ośrodkiem kultu Chrystusa Ukrzyżowanego. Natomiast należący do kompleksu cysterskich zabudowań drewniany kościół św. Bartłomieja jest jedyną budowlą sakralną w Polsce, w której zachowano przykład średniowiecznego trójnawowego rozwiązania w drewnie. Został zbudowany przez cieślę królewskiego Macieja Mączkę w 1466 roku. Przypomina nam o tym dedykacja, wyrzeźbiona w dębowym, gotyckim portalu kościoła. Niewielki kościółek należy do Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce. (Barbara Błońska, *Karnet*)

Miasto idealne

W czerwcu 1949 roku, jeszcze przed powstaniem ostatecznego planu i rozpoczęciem budowy kombinatu, przystąpiono do wznoszenia pierwszego bloku mieszkalnego Nowej Huty w pobliżu klasztoru w Mogile. Tu powstały pierwsze osiedla: Wandy i Willowe. Główny plac Nowej Huty – plac Centralny nawiązuje do barokowych schematów architektonicznych: z otoczonego monumentalną zabudową rynku rozchodzi się promieniście 5 głównych arterii, pomiędzy którymi powstały oznaczone kolejnymi literami alfabetu kwartały – kameralne minimiasteczka, zatopione w zieleni i samowystarczalne, wyposażone w schrony przeciwlotnicze i posiadające duże walory obronne. Wielkie wrażenie robi Centrum Administracyjne dawnej Huty im. Lenina (dziś ArcelorMittal Poland) – utrzymane w stylu renesansowym gmachy przy bramie kombinatu nazywane są przez miejscowych „pałacem dożów” lub „Watykanem”. W dawnej hali ocynowni elektrolitycznej odbywają się obecnie m.in. koncerty festiwalu Sacrum Profanum czy Festiwalu Muzyki Filmowej. Z czasem centrum socjalistycznego miasta otoczyły kolejne osiedla, które odzwierciedlają typowe etapy PRL-owskiej architektury. Jeszcze w latach 50. na terenie Nowej Huty otwarty został Teatr Ludowy oraz dwa bliźniacze kina: Świt i Światowid. Długo natomiast Nowa Huta czekała na własne świątynie. Budowę pierwszej z nich – słynnej Arki Pana – rozpoczęto, po długiej walce mieszkańców, dopiero w 1967 roku.

Wbrew założeniom komunistycznych ideologów nie udało się skłócić nowego miasta ze starym, inteligentnym Krakowem, ani zachować go jako miasta bez kościołów. W czasie stanu wojennego to tutaj dochodziło do wielkich manifestacji w obronie zdelegalizowanej „Solidarności”. Przystosowana do obrony w razie ataku ze strony NATO architektura nowohuckich osiedli utrudniała wówczas milicji chwytywanie demonstrantów... (Dorota Dziunikowska, *Karnet*)

Kościół Arka Pana

Pierwszy kościół w robotniczej dzielnicy Krakowa powstał z inicjatywy ks. Józefa Gorzelanego w latach 1967-1977. Historia jego początków związana jest z obroną krzyża przez mieszkańców Nowej Huty w 1960 roku w miejscu, gdzie pierwotnie miał stanąć kościół. Doszło wówczas do

rozruchów i starć z milicją, jednak w końcu władze zezwoliły na budowę świątyni, tyle że w innym miejscu (ostatecznie kościół w miejscu Krzyża Nowohuckiego zbudowano dopiero w latach 1996-2011). 18 maja 1969 roku arcybiskup Krakowa, kardynał Karol Wojtyła, wmurował pochodzący z Bazyliki św. Piotra na Watykanie i poświęcony przez papieża Pawła VI kamień węgielny, a 15 maja 1977 roku dokonał konsekracji kościoła, nadając mu wezwanie Matki Bożej Królowej Polski.

Arkę Pana, nazwaną tak ze względu na charakterystyczny kształt, zaprojektował Wojciech Pietrzyk, wzorując się na kaplicy Le Corbusiera w Ronchamp. Świątynia jest jednym z najbardziej charakterystycznych i rozpoznawalnych obiektów Nowej Huty. Równie niezwykle co wygląd zewnętrzny jest jej wnętrze. Dominuje tu ośmiometrowy krucyfiks dłuta Bronisława Chromego. Ponieważ budowa kościoła stała się symbolem jedności świata chrześcijańskiego, wiele elementów wyposażenia przysłali katolicy z różnych części naszego globu..., a nawet spoza niego – w tabernakulum wmontowano kryształ rutylu przywieziony z Księżycy przez astronautów z Apollo 11.

W okresie stanu wojennego (13 grudnia 1981 – 22 lipca 1983) 13. dnia każdego miesiąca w Arce odbywały się msze za ojczyznę. Po ich zakończeniu demonstrowano tu przeciwko łamaniu przez władze praw obywatelskich, internowaniu działaczy „Solidarności” i represjom wobec przeciwników politycznych. Manifestacje te zwykle tłumiono siłą, w 1982 roku przed kościołem zginął zastrzelony przez funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa 19-letni uczeń i robotnik Bogdan Włosik. (Barbara Błońska, *Karnet*)

Muzeum PRL-u

Muzeum PRL-u zostało utworzone w 2008 roku jako oddział warszawskiego Muzeum Historii Polski. Głównymi pomysłodawcami i animatorami jego powstania byli Krystyna Zachwatowicz (przewodnicząca Rady Programowej Muzeum PRL-u) i Andrzej Wajda. Na siedzibę wybrano budynek dawnego kina Światowid w Nowej Hucie. Regularnie odbywają się tu wystawy czasowe, w przygotowaniu jest stała prezentacja poświęcona dziejom Polski w latach 1944-1989, przybliżająca – zwłaszcza tym, którzy tych czasów nie pamiętają – różne odcienie życia w tamtym trudnym okresie. Działalność muzeum, prowadzona w ścisłej współpracy z miastem, ma służyć pamięci i przestrzegać przed totalitaryzmem oraz zniewoleniem.

W 2010 roku muzeum wraz z Wyższą Szkołą Europejską im. Józefa Tischnera przeprowadziło oparty na metodzie „historii mówionej” projekt *Historia codzienności*. Krakowscy licealiści nagrali wiele wywiadów z żyjącymi w Nowej Hucie świadkami jej historii. Efektem jest m.in. strona internetowa prezentująca biografie wszystkich respondentów, fotografie i wybrane fragmenty ich relacji. Od 27 kwietnia 2012 otwarta będzie tu wystawa *Do przerwy 0:1. Piłka nożna w PRL-u*. (Dorota Dziunikowska, *Karnet*)

www.muzprl.pl

Muzeum Lotnictwa Polskiego

Powstanie muzeum wiąże się z wystawą lotniczą zorganizowaną w 1964 roku przez Aeroklub Krakowski na terenie byłego lotniska Rakowice-Czyżyny. Do Krakowa przywieziono wówczas liczne eksponaty gromadzone od zakończenia II wojny światowej. Po zakończeniu prezentacji przy Aeroklubie powstał Ośrodek Ekspozycji Sprzętu Lotniczego, w 1967 roku przejęty przez Naczelną Organizację Techniczną i nazwany Muzeum Lotnictwa.

Muzeum zajmuje część terenu oraz obiektów dawnego lotniska wojskowego Rakowice-Czyżyny, jednego z najstarszych stałych lotnisk w Europie, założonego jeszcze przez Austriaków w 1912 roku w miejscu wcześniejszego lądowiska balonów Twierdzy Kraków. Była to zarazem pierwsza baza lotnicza niepodległej Polski. Lotnisko zlikwidowano dopiero w 1963 roku w związku z rozbudową Nowej Huty. Obecnie zbiory obejmują samoloty, śmigłowce, szybowce, silniki lotnicze, często unikatowe zabytki światowego lotnictwa. Przez wiele lat były one eksponowane w dawnych hangarach i w plenerze. W 2010 roku otwarto nowoczesny gmach główny muzeum – budynek przypominający z lotu ptaka śmigło samolotu.

Wielką popularnością cieszy się organizowany tu od 2004 roku Małopolski Piknik Lotniczy.
(Dorota Dziunikowska, *Karnet*)

www.muzeumlotnictwa.pl